

Johdanto

Toiminnallisen näkökulman yleistymisen musiikin historian tarkastelussa

KAARINA KILPIÖ & SAIJALEENA RANTANEN

Suomen historia ei ole milloinkaan mahtunut yhteen kertomukseen, vaan sen rinnalla on elänyt toinen historia, joka on ollut kansallisen historian tai muun valtavirran kritiikkiä, valaissut piilossa ollutta menneisyyttä ja tarjonnut uusia metodisia työkaluja.¹

Tämän julkaisun alkupiste on vuoden 2022 Historiantutkimuksen päiville laatimassamme työryhmäkutsussa. Pyysimme silloin tutkijakollegoilta esitelmää, joissa sovellettaisiin sosiaalishistoriallista tutkimusotetta musiikki- ja ääniteemoihin. Taustalla oli kahtalainen pyrkimys. Ensinnäkin tähtäsimme musiikin historian tutkimuksen keskusteluyhteyden vahvistamiseen muiden historiantutkimuksen alueiden kanssa. Toiseksi haimme myös lähestymistapaa, jossa musiikin ja muiden äänellisten ilmiöiden ei nähdä ainoastaan heijastavan menneisyyden kehityskulkuja ja muutosvoimia vaan myös vaikuttavan niihin. Näitä vaikutuksia jäljitetään esimerkiksi tarkastelemalla, kuinka ääntä ja musiikkia on eri aikoina hyödynnetty yhteiskunnallisiin ja/tai kulttuurisiin muutoksiin johtaneissa tapahtumakuluissa.

Halusimme edistää äänen ja musiikin menneisyyden tutkimisessa poikkitieteellisyyttä ja sellaisten menetelmien käyttöä, joiden avulla pyritään kiinnittämään yhtä suuri tai suurempi huomio yhteiskuntaan kokonaisuutena kuin sen näkyvimpiin voimahahmoihin. Tällaiset lähestymistavat nostavat esiin musiikin historiasta esimerkiksi ”vähäpätöisinä” pidettyjä musiikintekijöitä, yleisöä tai amatöörejä – ja toisaalta laajem-

1 Haapala & Markkola 2017, 403.

min äänellisen menneisyyden arkipäiväisiä, ”matalan historian” alueelle kuuluvia ilmiöitä. Työryhmässä tutkimuksellinen katse oli mahdollista tarkentaa myös suurmiehiin ja -naisiin sekä juhlaaviin, päätöksellisiin äänellisiin jälkiin menneisyydessä. Tässä mielessä kutsu edusti niin kutsuttua uutta sosiaalishistoriaa, joka erottautui viime vuosituhannen lopulla sosiaalipolitiikkaan ja ”köyhyyden historian” tutkimiseen kytkeytyneestä versiosta.² Se, että sosiaalishistoriallisella otteella usein tarkastellaan musiikkielämän marginalisoituja ihmisryhmiä tai ilmiöitä, tarkoittaa esitelmäkutsun ja tämän kirjan kontekstissa enemmänkin intersektionaalista ymmärrystä marginaaliin päätyneiden moninaisista mekanismeista kuin automaattista oletusta ”köyhyyden historiasta”.³

Kutsumme tavoitteena oli rakentaa äänihistoriasta monisärmäistä ymmärrystä, joka huomioisi yhteiskunnan kaikki kerrokset. Rajauksemme mukaan ryhmän esitelmät saattoivat käsitellä esimerkiksi äänellisen arjen kulttuurisia normeja, marginaaliin jääneiden ihmisryhmien musiikkia tai marginaalisia äänellisiä ilmiöitä, kokemushistoriaa musiikin ja/tai ääniympäristön kuulokulmasta, lähdetyöskentelyyn tai metodologiaan liittyviä sosiaalishistoriallisia ongelmanasetteluja, ja niin edelleen. Emme rajanneet esitelmäkutsuamme tietyn maantieteellisen alueen käsittelyyn. Aikarajauksen määrittelyssä toivomuksemme oli, että esitelmien aiheet sijoittuisivat tapahtumiin, toimijoihin ja ilmiöihin ennen 1950-lukua. Rajauksella emme suinkaan vihjanneet, etteikö musiikkielämässä vuosisadan jälkipuoliskolla olisi sosiaalishistoriallisesti kiinnostavaa tutkittavaa. Tavoitteena oli tallennetun musiikin valtakautta

2 Ks. Cartledge 2002, 29.

3 Pyrkimystä tarkastella laajaa kontekstia ja lähilukea yksittäisten toimijoiden jälkeä rinnatusten voi myös luonnehtia niin kutsutun lomittuneen yhteiskuntahistorian (Lahtinen 2022, 77, 81) soveltamiseksi musiikillisen menneisyyden tutkimisessa. Osin tähän liittyy myös symboliikka kirjamme kansikuvassa, jossa ohikulkijan edustama valtavirran tutkimus sivuuttaa pienet ja vallan estradeilta syrjässä olevat musiikillisen menneisyyden vihjeet suunnatessaan kohti vallitsevan paradigman mukaisia tulkintoja legitimeistä aiheista.

edeltäneiden aikojen painottaminen, minkä antama ymmärrys voisi pohjustaa transfonian⁴ kauden tutkimusasetteluja hedelmällisellä tavalla.

Tasavertaisena musiikin rinnalla painotimme myös äänimaiseman historiaan liittyviä kysymyksiä. Niihin liittyviä esitelmäehdotuksia ei 2022 työryhmiin lähetetty, mutta pidämme äänellisen menneisyyden kokonaisvaltaista tutkimuksellista lähestymistä olennaisen tärkeänä. Samassa Historia Mirabilis -sarjassa parikymmentä vuotta sitten ilmestynyt äänimaisemahistoriakokoelma⁵ saa toivottavasti vielä jonain päivänä seuraajan.

Saimme tapahtumakutsuamme esitelmäehdotuksia yhteensä kolmen työryhmän verran, ja kaikki päätyivät osaksi Historiantutkimuksen päivien ohjelmaa. Työryhmien koollekutsujina innostuimme kiinnostuksen määrästä siinä määrin, että päätimme toimittaa aihepiiristä julkaisun. Käsillä olevan kokoelman kirjoittajista suurin osa onkin henkilöitä, jotka olivat joko pitämässä esitelmää, työryhmien puheenjohtajina tai mukana keskusteluissa Tampereella 2022. Heidän ohellaan pyysimme mukaan kollegoja, joiden tiedämme tekevän tutkimusta musiikin historian marginaalisempien alueiden tai kohteiden parissa. Työryhmissä aloitettu keskusteleva työskentelytapa jatkui meidän toimittajien antamalla palautekierroksella sekä syksyllä 2024 järjestetyllä yhteisellä tekstiseminaaripäivällä. Toivomme, että yhteisöllinen luomisprosessi näkyy lopputuloksessa hyvällä tavalla.

Hankkeen edetessä tutkimuskentän todellisuus puuttui peliin ja mutkisti alun perin suoraviivaisemmaksi kuvittelemaamme prosessia. Saimme havaita, että musiikin historian tutkijat olivat jo ahkerasti kaa-taneet raja-aitoja eri lähestymistapojen väliltä. He uudistivat tutkimusta yhdistellen luontevasti erilaisia tutkimusalakategorioita sen sijaan, että olisivat keskittyneet vain yhteen. Musiikin historian tutkimuksen valtavirran sivuuttamat aiheet kaipasivat sosiaalihistoriaan rajatun lähestymistavan rinnalle muidenkin niin sanottujen ”uusien” tutkimus-

4 Transfonialla viitataan äänen siirrettävyyteen ja toistettavuuteen, joka tallenusteknologioiden yleistymisen myötä muutti erityisesti viime vuosisadan jälkipuoliskolla äänellistä ympäristöä perustavanlaatuisesti suurimmassa osassa maailmaa. Ks. Uimonen 2005, 61, 69, 77.

5 Ampuja & Kilpiö 2005.

suuntauksien, kuten sukupuolihistorian, taloushistorian, aatehistorian, diskurssianalyttisen historian tutkimuksen tai liikennehistorian kontribuutioita. Lopputuloksena kirja päätyi syventymään useisiin erilaisiin tapoihin, joilla musiikki kytkeytyy menneisyyden tapahtumiin ja selittää niitä. Aiheiden maantieteellinen rajaamattomuus toteutuu kokoelman teksteissä kuten nykyinen musiikin historian tutkimus olettaakin: ylirajaisuus on lähtökohtaisesti läsnä kaikissa Suomessa esiintyvissä musiikkielämän ilmiöissä. Sen ohella aikarajaus laajentui esitelmäkutsussa alun perin rajatusta.

Näyttäisi siltä, että kategorioista irtautuva lähestymistapa on selkeästi valtavirtaistunut myös musiikin historian tutkimuksen piirissä. Keskeinen etu musiikkielämän menneisyyden tutkimisessa onkin tämän kokoelman valossa siinä, että sillä on mahdollisuus ylittää historian tutkimuksen alojen rajoja ja yhdistää niiden näkökulmia ja vahvuuksia. Alun odotuksista poiketen julkaisustamme tuli lopulta monipuolinen päivitys nykyhetken musiikin historian tutkimuksen näkökulmiin.

Johdannon kirjoittamiseen valmistautuminen ohjasi meitä toimitajia hahmottamaan musiikin historian tutkimukselle mahdollisten lähestymistapojen kehitystä lukemalla alan tekstejä tiiviissä aikataulussa, rinnatusten ja tematisoiden. Prosessin myötä eteen putoili yhä uusia kysymyksiä, joista useat jäävät kuitenkin jatkopohdintojen aiheiksi, kuten esimerkiksi kysymys rajasta, jolla musiikin historian tutkimus lomittuu tai liudentuu lähitieteisiin, esimerkiksi menneisyyden aineistoihin pohjaavaan musiikkisosiologiaan.⁶

Musiikin sosiaalishistoriallisesti virittynyt tutkimus Suomessa

Ylempien yhteiskuntaluokkien ja erityisesti porvariston roolia musiikin sosiaali- ja yhteiskunnallisessa kontekstissa on kartoitettu runsaasti kansainvälisessä tutkimuksessa.⁷ Porvaristopainotuksen taustat ovat pitkälti samat kuin historian tutkimuksen kohdalla yleisemminkin ja sikäli hel-

6 Musiikkisosiologeista esimerkiksi Christopher Ballantinen ja Tia DeNoran tutkimukset ovat aivan syystä historian tutkijoillekin relevanttia taustalukemista.

7 Ks. esim. Broyles 2010; Scott 2008 ja 2001; Weber 1975.

pot ymmärtää: yläluokkien toiminnasta on huomattava määrä muistiin kirjattuja ja muistiorganisaatioihin talletettuja jälkiä. Uutena keskiluokkana 1700–1800-luvuilla julkisen kulttuurielämän valloittaneella porvaristolla oli lisäksi mullistava vaikutus esimerkiksi konserttielämään, instrumenttiteollisuuteen ja esteettisiin valtavirtakäsityksiin. Porvarillisen musiikkielämän historia on siksi ollut rinnakkainen juonne perinteiselle tyylihistorialliselle otteelle, jota on painotettu myös suomalaisessa musiikinhistorian tutkimuksessa ja opetuksessa.⁸

Musiikin ja musiikkielämän historiassa yhteiskunnallinen tutkimusnäkökulma – ja myös kollektiivisen toiminnan tutkiminen ylipäätään – jäi kauan yksilöiden ja näiden saavutusten tarkastelun varjoon. 1900-luvun puolivälistä lähtien etnomusikologian, kulttuurisen musiikintutkimuksen ja edellä mainitun musiikkisosiologian kaltaiset tutkimusotteet ovat tuoneet kentälle uusia piirteitä. Yhteinen toimiminen ja kokeminen ovat läsnä kaikessa musiikkielämään liittyvässä, mutta ne ovat myös erityisen tähdellisiä näkökulmia tutkittaessa ydinolemukseltaan kollektiivisten musiikillisten ilmiöiden kuten jazz-musiikin historiaa.

Suomessa musiikin historian tutkimuksen pitkään jatkunut painotus länsimaisen taidemusiikin kaanoniin ja sen esityskäytäntöihin rajasi tutkimusalaan yleisen musiikkitieteen alla tapahtuneeseen historian tutkimukseen 2000-luvun alkupuolelle saakka. Jukka Sarjalan mukaan rajautuminen johtui siitä, että musiikinhistoriaa kirjoittivat enimmäkseen musiikkitieteilijät, joiden yhteydet akateemiseen historian tutkimukseen olivat vähäisiä. Tiivis kytkös musiikkitieteeseen johti siihen, että akateeminen yhteisö katsoi musiikin historiallisen tarkastelun edellyttävän ”perusteellista musiikkitieteellistä koulutusta”.⁹ Sarjalan mukaan tämä ”työnjako” vaikutti myös tutkimuskohteiden valikoitumiseen. Musiikin historian tutkimuksen keskiössä pysyivät valkoiset länsimaiset ”suurmiessäveltäjänerot” ja heidän teoksensa.¹⁰ Käytännössä tämä tarkoitti

8 Musiikinhistorian opetuksen osalta esim. Unkari-Virtanen & Vainio 2013, 23; Sarjala 1991–1992, 256.

9 Sarjala 2002, 21.

10 Musiikkitieteen toisen haaran, etnomusikologian piirissä tehtiin myös historian tutkimusta, jota nimitettiin useimmiten ”historialliseksi etnomusikologiaksi”.

muun rajautumista historiankirjoituksen ulkopuolelle. Asenne heijastui myös yliopisto-opetukseen. Esimerkiksi Helsingin yliopistossa opiskelija, joka 1980-luvulla ehdotti gradunsa aiheeksi Sibeliuksen elämäkertajulkaisuissa ilmeneviä toistuvia narratiiveja, sai suoraviivaisen kehotuksen ”jättää asia sikseen”.¹¹

Suomessa myytteihin ja suurmiehiin nojaava historian tutkimuksen perinne alkoi murentua viimeistään 1980-luvulla, kun yhteiskunnan marginaaleihin ja tavalliseen kansaan kohdistuvat uudet tutkimussuuntaukset yleistyivät ja toivat esiin aiheita, joita aiempi tutkimus ei ollut pitänyt tärkeinä. Sosiaali- ja kulttuurihistoriallisten lähestymistapojen selkeä yleistyminen alkoi tutkimuksessa 1990-luvulla.¹² Historiaa alettiin tarkastella yhä enemmän ruohonjuuritasolta: mikrohistoria, arjen historia¹³, nais- ja sukupuolihistoria, ympäristöhistoria, kokemushistoria ja muut tuoreet tutkimussuuntaukset toivat historian häviäjät esiin voittajien ohella ja tavallisten ihmisten kokemukset osaksi historian suuria rakenteita. Sittenmin muun muassa jälkikoloniaalinen, feministinen tai queer-näkökulma ovat täydentäneet tutkimuksen lähtökohtia.¹⁴ Uusilla suuntauksilla oli valtava merkitys historian tutkimukselle, sillä niiden ansiosta tarkastelun näkökulma kääntyi ylösalaisin: alhaalta ylöspäin.

Musiikin historian tutkimuksen piirissä marginaalihistoriallisten näkökulmien yleistyminen on tapahtunut vasta noin viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Joitakin poikkeuksia on kuitenkin ollut. Tällainen on työväenmusiikin tutkimus, jota Pekka Gronow, Ilpo Saunio,

11 Juhani Similä, sähköposti Kaarina Kilpiölle 15.12.2015.

12 Haapala & Markkola 2017, 414.

13 Arjen historian (*history of the everyday; Alltagsgeschichte*) painopiste on joka päiväisissä toisteisissa käytännöissä, kokemuksissa ja kehyksissä – asumisen, ajan- ja rahankäytön, ruokailun, rutiinien jne. tarkastelussa – ja se tasapainottaa talous- ja sosiaalishistorian tutkimukselle keskeisiä väestö- ja makrotasoisia juonteita.

14 Ks. esim. Lidman & Koskivirta & Eilola 2017.

Timo ”Tipi” Tuovinen ja Vesa Kurkela tekivät jo 1960–1980-luvuilla.¹⁵ Edellä lueteltuja tutkijoita voidaan kutsua musiikin sosiaalishistorian pioneereiksi Suomessa, sillä työväenliikkeen toiminnallinen ja kollektiivinen luonne tekee sen musiikkikulttuurista lähtökohtaisesti yhteiskunnallista. Sittenkin työväenmusiikin historian akateemiseen tutkimukseen tuli yli 30 vuoden tauko, jonka jälkeen uusia näkökulmia on alkanut nousta historian ja musiikintutkimuksen ohella esimerkiksi kasvatusteellisen ja sosiologisen tutkimuksen piiristä.¹⁶

”Uusien” tutkimussuuntauksien yleistyminen musiikin historian tutkimuksellisenä lähtökohtana on mahdollistanut tarkastelun kohteiksi sellaiset ihmiset ja ilmiöt, jotka aikaisempi tutkimus on sivuuttanut. Näihin ovat tyypillisesti kuuluneet naiset, lapset, työväestö ja muut niin kutsuttuun tavalliseen kansaan lukeutuneet ihmiset. Tutkijoiden kiinnostus on myös yhä enemmän kohdistunut musiikin alan toimijoiden yhteiskunnalliseen kontekstiin ja heidän sosiaalisiin verkostoihinsa. Samalla musiikkielämän ja -kulttuurin tutkimuksessa hyödynnetty lähdeaineisto on monipuolistunut.¹⁷ Myös musiikin historian tutkimusta pitkään leimannut kansallinen katse (metodologinen nationalismi) on korvautunut syvemmällä ja laajemmalla katsannolla, kun tutkijat ovat alkaneet kiinnittää huomiota Suomen musiikkielämän laajoihin kansainvälisiin verkostoihin.¹⁸

15 Kurkela 1983; Saunio 1980; Saunio & Tuovinen 1978; Saunio 1974; Gronow 1971. Kattava lista työväenmusiikkia käsittelevistä julkaisuista löytyy myös Laulu ottaa kantaa -verkkosivustolta osoitteessa <https://laluottaakantaa.fi/artikkelit/tyovaenmusiikkiin-liittyvaa-kirjallisuutta/>. Sibelius-tutkimuksen sivuun jääneestä puolesta ks. myös Donner & Similä 1985.

16 Natunen 2024; Suodenjoki 2023; Suhonen & Cantell & Weselius & Kouvo 2022.

17 Musiikin historian tutkimuksen muutoksesta ks. myös Rantanen 2023.

18 Esim. Anne Kauppala ja Vesa Kurkelan tutkimushankkeet. Kauppala: *Opera on the Move: Transnational Practices and Touring Artists in the Long 19th Century*. Joint Committee for Nordic research Councils for the Humanities and the Social Sciences (NOS-HS) 2013–2016. Kurkela: 1) *Rethinking ”Finnish” Music History: Transnational Construction of Musical Life in Finland from the 1870s until the 1920s*. Suomen Akatemia ja Suomen Kulttuurirahasto 2011–2016. 2) *Translocal Cultural Fields: Music as a Cultural and Economic Enterprise in the Four Biggest Cities in Finland, 1900–1939*. Suomen Akatemia 2017–2020.

Kulttuurihistorian tutkijat ovat Suomessa olleet liikkeellä musiikillisessa menneisydessä musiikkitieteilijöitä avoimemmalla asenteella jo huomattavasti aiemmin.¹⁹ Jukka Sarjalan (2002) *musiikin kulttuurihistorian* näkökulma oli tärkeä avaus yhteiskunnallisen ja toimintakeskeisen musiikin historian tutkimuksen lähtökohtana. Kulttuurihistoriallisesti tulkittuna musiikki kietoutuu erottamattomana osana erilaisiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin ja merkityksiin.²⁰ Lähestymistavoiltaan Sarjalan monimuotoinen tulkinta kiinnittyy voimakkaasti myös sosiaali- ja verkostohistoriaan. Musiikin kulttuurihistorioitsija on kiinnostunut siitä, millä tavalla musiikki on ollut läsnä menneiden sukupolvien jokapäiväisessä elämässä. Miten musiikkia on hyödynnetty erilaisissa sosiaalisissa, kulttuurisissa ja poliittisissa tilanteissa? Minkälainen vaikutus musiikin tekijän tai kokijan sosiaalisella ympäristöllä ja verkostoilla on hänen toimintamahdollisuuksiinsa tai luomaansa musiikkiin?²¹ Lähtökohtana on, että mikään musiikki ei synny täysin irrallaan sitä ympäröivästä yhteiskunnasta.

Niin sanotulla perinteisellä musiikin historian tutkimuksella on ansionsa, eikä tarkoituksemme olekaan esittää, ettei ”suurmiehiä” tulisi enää tutkia. Sen sijaan haluamme kiinnittää huomion tämän hetken musiikin historian tutkimuksen moninaisuuteen ja samalla osoittaa, kuinka laajentuneet menetelmälliset ja teoreettiset näkökulmat avartavat käsityksiä musiikillisesta menneisyydestämme – tutkimuksen kohteesta riippumatta.

19 Esim. Wolff 2015; Mäkelä 2002; Sarjala 1992, 1994, 2001 ja 2002; Kallioniemi 1998; Salmi 1997, 1993.

20 Sarjala 2002, 176–185. Sarjala pohti musiikin roolia kulttuurihistorian tutkimuksessa jo vuonna 1992 ilmestyneessä *Etnomusikologian vuosikirjassa*. Artikkelissaan hän kiinnitti huomiota musiikin historian toiminnallisen ja sosiaalisen kontekstin merkityksiin ja mahdollisuuksiin arvo- ja normitutkimuksen näkökulmaa hyödyntäen.

21 Sarjala 2002, 177–178.

Kohti inklusiivisempaa musiikin historian tutkimusta

Viime vuosien aikana etenkin naistoimijoihin kohdistuva tutkimus on saanut aikaisempaa enemmän jalansijaa.²² Tästä erinomainen esimerkki on Susanna Välimäen ja Nuppu Koivisto-Kaasikin urauurtava teos *Sävelten tyttäret* (2023), joka kartoittaa Suomessa vaikuttaneita säveltäviä naisia sekä heidän elämäänsä ja teoksiaan niin sanotulla pitkällä 1800-luvulla.²³ Tutkimuksen teoreettinen viitekehys nojaa sosiaali- ja kulttuurihistoriaan: Välimäki ja Koivisto-Kaasik määrittelevät musiikin ja sen harjoittamisen ”yhteiskunnan kehityskulkuihin, laajempaan kulttuurielämään sekä henkilöverkostoihin kytkeytyväksi toiminnaksi ja yksilön arkiseksi historiaksi”.²⁴

Välimäki ja Koivisto-Kaasik osoittavat tutkimuksellaan, että säveltäminen oli Suomessa naisten parissa huomattavasti yleisempää kuin aiempi historian tutkimus tai aikaisemmat Suomen säveltaiteen kokonaisesitykset antavat ymmärtää. Naisilla oli lähtökohtaisesti keskeinen merkitys Suomen musiikin historiassa. Välimäki ja Koivisto-Kaasik toteavat: ”ruohonjuuritasolla 1800-luvun musiikkielämä oli pitkälti nimenomaan naisten kulttuuria”.²⁵ Naiset huolehtivat koti- ja koulumusiisoinnista ja toimivat soitonopettajina, etenkin varhaiskasvatuksen parissa. Naisten työskentelymahdollisuudet soitonopettajina on myös yksi tämän antologian teemoista, jota Matti Huttunen ja Annikka Konttori-Gustafsson sekä Nuppu Koivisto-Kaasik käsittelevät artikkeleissaan. Samalla avautuu kiinnostava näkökulma yhteen tyyppilliseen historian tutkimuksen katvealueelle jääneeseen aiheeseen²⁶, naisten palkkatyön erilaisiin muotoihin. Musiikin opiskelun näkökulmasta kiinnostavaa on, että 1800-luvulla Euroopan konservatorioiden opiskelijoista 70–80 pro-

22 Esim. Talasniemi 2024; Virtanen 2023; Käpylä & Pääkkölä 2023; Välimäki 2022; Koivisto 2019. Varhaisemmasta musiikin sukupuolien historiaan liittyvästä tutkimuksesta ks. esim. Mustakallio 2003; Moisala & Valkeila 1994.

23 Muusikkonaisiin liittyvästä tutkimuksesta ks. myös Rantanen, Koivisto-Kaasik & Lampela 2023.

24 Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023, 15.

25 Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023, 9.

26 Ks. Fellman & Rahikainen 2012, 20.

senttia oli naisia. Sama asetelma näkyi Suomessa, jossa vuonna 1892 Helsingin Musiikkiopiston (nykyinen Taideyliopiston Sibelius-Akatemia) oppilaista 82 prosenttia oli naisia.²⁷

Myös aktivistinen näkökulma on yleistynyt musiikin historian tutkimuksessa. Aktivistinen musiikintutkimus on muutokseen pyrkivää toiminnallista tutkimusta, jossa tutkija tyypillisesti jalkautuu kentälle, tekemään yhteistyötä muusikoiden ja muiden alan toimijoiden kanssa. Esimerkiksi edellä mainitun *Sävelten tyttäret* -projektin ympärille muodostui isompi hanke, jonka tavoitteena oli tutkittujen säveltäjänäisten musiikin tallentaminen nuoteille ja sen esittäminen yleisölle. Helsingin kaupunginorkesterin vetämässä HUOM – Historian unohtamat orkesterimusiikit -verkostossa²⁸ historiankirjoituksen ulkopuolelle jääneitä sävellyksiä ja niiden tekijöitä tuodaan esille muun muassa orkesterin konserteissa. Osaa teoksista ei ole soitettu yleisön edessä koskaan. Uunituore kokoelma naissäveltäjien yksinlauluja²⁹ jatkaa sekin *Sävelten tyttärien* myötä käynnistynyttä toiminnallista julkaisulinjaa.

Arkistojen kätköihin on unohtunut myös valtaosa suomalaistaustaisten, etenkin työväenliikkeessä aktiivisesti toimineiden siirtolaisten musiikista, jota Paleface ja Laulava Unioni -niminen kokoonpano on viime vuosina tuonut esille.³⁰ Yhtye esittää radikaalin ammattiyhdistysliikkeen Industrial Workers of the Worldin (IWW) eli Maailman teollisuustyöläisten suomalaisjäsenten käyttämää musiikkia, jota ei ole kuultu Suomessa eikä Yhdysvalloissa vuosikymmeniin. Suomalaiset olivat aktiivisia jäseniä IWW:ssä, ja julkaisivat myös kolme suomenkielistä laulukirjaa, joiden aiheet erosivat huomattavasti aiemmasta suomalais-siirtolaisille tyypillisestä musiikista.

Marginaalihistorian tavoin aktivistinen tutkimus tuo näkyviin historian vaiheita ja toimijoita, joista on aiemmin eri syistä vaiettu. Tällaista lähestymistapaa voidaan nimittää *esilläpitotutkimukseksi*. Siinä tutkijan

27 Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023, 10.

28 Tästä tarkemmin ks. HUOM-hanke.

29 Välimäki & Koivisto-Kaasik & Virtanen 2025.

30 Hankkeen yhteistyökumppanina tutkimuspuolelta on toiminut toinen tämän kirjan toimittajista, Saijaleena Rantanen. Paleface & Laulava Unioni julkaisi ensimmäisen albuminsa vuonna 2019, ja toinen julkaistiin keväällä 2025.

huomio kohdistuu marginalisoituihin, sorrettiuihin tai ”äänettämiin” ihmisryhmiin, joiden omaehtoinen ilmaisuvapaus on ollut estettyä tai rajoitettua.³¹ Tarkastelu kohdistuu myös tutkijan valtaan ja eettisiin periaatteisiin tutkimusaiheiden valinnassa. Keskeinen kysymys kuuluu: কেন (musiikin) historiaa tutkimme? Ja erityisesti: mitä jää/jätetään ulkopuolelle? Nämä kysymykset ovat esilläpitotutkimuksen ydintä. Ne ovat myös aktualisoituneet dramaattisella tavalla viime aikoina autoritääristen poliittisten vuoden 2025 alusta Yhdysvalloissa tapahtuneen vallanvaihdoksen myötä, kun tutkimuksen vapautta on ryhdytty rajoittamaan äärikonservatiivisten poliittisten päämäärien ajamiseksi.

Vaiettuihin tutkimuskohteisiin syventyminen tarjoaa nykytutkijalle myös mahdollisuuden esittää jotakin yleisempää koko yhteiskunnasta: *marginaalisuutta* ei voi olla ilman ajatusta, että jokin on *keskeistä* – kun tutkitaan poikkeavuutta ja erilaisuutta, analysoidaan yhtä aikaa sitä, mikä yhteiskunnassa määritetään normaaliksi ja tavanomaiseksi. Marginaalien tutkiminen toteuttaa myös historian tutkimuksen keskeistä olemassaolon edellytystä – vaatimusta kriittisyydestä omassa ajassa.³² Historiantutkijalla on vastuu paitsi tutkimaansa menneisyyttä myös omaa yhteiskuntaansa ja tulevaisuutta kohtaan. Anu Koskivirta ja Satu Lidman ovat nimenneet tämän ”historiantutkijan eettiseksi peruslähtökohdaksi”.³³ Tutkijan vastuu on kytköksissä myös historiatietoisuuden muotoutumiseen. Historiatietoisuus tarkoittaa ihmisen kykyä ja taipumusta hahmottaa itseään menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden näkökulmista käsin. Se rakentaa ja vahvistaa yksilön ja ryhmän identiteettiä monin tavoin. Kiinnitymme johonkin tai joihinkin yhteisöme tarinoin. Olennaista on myös hahmottaa historiatietoisuuden suhde menneisyyden hyödyntämiseen ja tätä kautta siihen, miten historiaa käytetään yhteiskunnassa. Historia, ja kuten edellä olemme todenneet, myös nykyhetki osoittavat hyvin konkreettisesti, että ei ole yhdentekevää, minkälaista historiatietoisuutta ja arvomaailmaa edistämme ja ylläpidämme suhteessa itseemme ja seuraaviin sukupolviin.

31 Ks. Suoranta & Ryyänen 2014, 31–32.

32 Haapala & Markkola 2017, 416.

33 Koskivirta & Lidman 2017, 15.

Historiantutkimuksen eettiset ulottuvuudet ovat saaneet paljon huomiota viimeisten noin kymmenen vuoden aikana. Jorma Kalelan mukaan ”hyvä historiantutkimus on eettisesti perusteltavista valinnoista rakentuva prosessi”.³⁴ Tutkijan tulee tulkita menneisyyttä vastuullisesti, oikeudenmukaisesti ja mahdollisimman todenmukaisesti.³⁵ On tuotava näkyviin myös sellaiset historian henkilöt ja ilmiöt, jotka voivat herättää hämmennystä tai ristiriitaisia tunteita, jopa vihaa. Tutkimuksella on myös moraalinen vastuu kyseenalaistaa menneisyyden ja aikaisemman historiankirjoituksen totunnaisia valtasuhteita ja tehdä ne läpinäkyviksi. Arkipäivän historia, mikrohistoria, sukupuolihistoria ja muut edellä mainitut lähestymistavat ovat mahdollistaneet peilaavan katseen kohdistamisen toiseuden ja erontekojen historiaan, jotka ovat usein koskeneet sukupuolta, etnisyyttä ja/tai luokkaa.³⁶ Tämä on selkeästi nähtävissä myös käsillä olevassa artikkelikokoelmassa.

Monet kirjassamme käsiteltävät henkilöt eivät eläneet *yhteiskunnan* marginaalissa vaan olivat näkyviä toimijoita yhteisöissään. Sama pätee useissa artikkeleissa esiin nostettaviin ilmiöihin. Eri syistä nämä tutkimuskohteet ovat kuitenkin jääneet musiikin *historian tutkimuksen* marginaaliin tai kokonaan *historiankirjoituksen* ulkopuolelle. Halusimme myös pohtia syitä ja ehdottaa korjausliikkeitä musiikin historian tutkimuksessa varsin pitkään vallinneeseen eksklusiiviseen otteeseen.

Neljä osiota, yksitoista näkökulmaa: kirjassa käsitellyt teemat

Kirjamme tarjoaa valikoiman erilaisia asetelmia, jotka olemme nähneet mielekkäiksi musiikin historian tutkimusta uudistavien lähestymistapojen kannalta. Näitä tapoja yhdistää yhteiskunnallisuuden mieltäminen relevantiksi musiikin ja musiikkielämän historian tutkimuksessa, jolloin musiikinhistoriaa ei enää ajatella muusta menneisyyden tarkastelusta erillisenä alueena. Alalle parhaillaan kouluttautuvat eivät tiukkaa kategorisointia enää välttämättä tunnustakaan, kuten saimme huomata opettamallamme musiikkielämän historiaa käsittelevällä johdantokurs-

34 Kalela 2017, 112.

35 Ks. Koskivirta & Lidman 2017, 14–15; Vainio-Korhonen 2017.

36 Koskivirta & Lidman 2017, 11–12.

silla syksyllä 2025. Seuraavassa tiivistämme kirjan osioiden näkökulmista joitain keskeisiä аспектеja ja avaamme sisällysluettelomme nelijakoa valta-asetelmien, kansallisentiteetin, marginaaliryhmien ja kollektiivisen toiminnan tarkasteluihin.

Kokoelman aloittaa osio *Valistuksen valta-asetelmia*, jossa tarkastelun kohteina ovat pyrkimykset hallita ja ohjata yhteiskunnassa ilmeneviä kehityskulkuja. Ne ovat olennaisesti esillä Vesa Kurkelan varieteehuveja tarkastelevassa artikkelissa, joka analysoi ravintolaviihteen vaihteita 1900-luvun alusta 1920-luvun alkuun. Varietee sisälsi aikalaisten mielissä ja musiikkijulkisuudessa kaikki modernin kaupallisen kaupunkiviihteen elementit: groteskin estetiikan, eskapistisen pilailun sekä porvarillisten arvojen ironisen kyseenalaistamisen. 1800-luvun populaarimusiikin tutkimuksessa, kuten monissa orkesteri- ja teatterihistorioissa, viihde hahmottuu usein jonkinlaisena taidemusiikin keveämpänä alarepertuaarina – taiteellisesti vähäarvoisempana mutta hyvin suosittuna ja usein myös tehokkaana yleisökasvatuksen keinona. Tähän tulkintaan sisältyy musiikkikulttuurin integrointi, joka tähtää ”alempien musiikinlajien” kehittämiseen ”oikean” taiteen tasolle. Kuva musiikillisesta menneisyydestä kuitenkin monimuotoistuu, kun musiikin historian tutkimus ottaa laajemmin huomioon erilaisia viihteen muotoja, jollaisena näyttäytyvät erityisesti ravintolatoimen yhteydessä tarjotut hovit. Hyväksytyn keveyden rinnalle nousivat valistuksellisuudesta piittaamattomat esitykset, jotka 1900-luvun alussa voi kiteyttää yhden yleiskäsitteen, varieteen alle.

Lasten oma ja heille tuotettu musiikkikulttuuri on ollut yksi historiantutkimuksen paljolti sivuuttamista alueista siitä huolimatta, että siihen liittyy valtavasti erilaisten yhteiskunnallisten tahojen odotuksia, pyrkimyksiä ja ohjausta. Ensimmäisen osion toinen artikkeli, Ainur Elmgrenin ja Tiina Männistö-Funkin *Lasten liikennelaulun* historiaa ja pysyvää suosiota tarkasteleva teksti, liittyy laulun yhtäältä Talja ry:n tuottamien liikennevalistuslaulujen ja -iskelmien, toisaalta poliisivoimien hyödyntämän musiikin ja opetusviihteen kehukseen. Nämä kappaleet 1950-luvulta 2000-luvulle näyttäytyvät artikkelissa kansalaiskasvatuksena ja arjen kansanperinteenä. Kirjoittajat tarkastelevat, millaisia suostutteleminen keinoja voi havaita laulujen sanoituksissa, esitystavoissa, rytmiikassa, sävelmissä ja vaikutteissa. Liikennelaulut olivat yksi keino

lasten ja aikuistenkin liikennekäytöksen säätelemiseen ja vaarojen torjuntaan yksilötasolla. *Lasten liikennelaulua* voi jatkuvan suosionsa takia lukea esimerkkinä siitä, miten tietyt käytännöt ja puhettavat on sementoitu osaksi liikenteen sosiaalista järjestelmää.

Musiikin historiassa teollistumisen aika on merkinnyt yhtä syväleikäyviä muutoksia kuin muillakin elämänalueilla; tähän juonteeseen kuuluvat olennaisesti esimerkiksi kehityskulut vapaa-ajan, yleisöyden tai ammattilaisuuden, tuotannon, kulutuksen, musiikkiteknologian tarjonnan ja käytön rakentumisessa. Janne Mäkelän ja Pekka Gronowin ensimmäiseen osioon kirjoittama artikkeli luotaa kuuntelevan yleisön, julkisen palvelun radion ja ääniteteollisuuden välisen suhteen historiaa. Yleisradio ja ääniteteollisuus koettivat kumpikin reagoida yleisön vaatimuksiin omista lähtökohdistaan. Ehkä hieman yllättäenkin tahojen välillä ei ollut juuri yhteistyötä, vaikkakin henkilötason kontaktit muissa suomalaisen musiikkielämän yhteyksissä olivat toistuvia. Mäkelän ja Gronowin teksti tarkastelee valtatasapainoa suomalaisen elinkeinoelämän ja valistavan valtiovallan suhteissa musiikinkulutuksen nopean kasvun vaiheessa.

Kuten olemme edellä todenneet, niin kutsuttujen ”suurten selitysten” tutkiminen ja purkaminen eli historian tutkimuksen kentän ja perustelutapojen avartaminen³⁷ on tuottanut merkittäviä muutoksia historian hahmottamiseen sekä suurten yleistason mallien, yhteenvetojen ja teorioiden kyseenalaistamiseen ja pohtimiseen uudelleen. Musiikin historian kohdalla juonne on tuottanut kiinnostavia avauksia musiikin ”suomalaisuuden”, kaanoninmuodostuksen, nerouskäsitteiden tai kaupallisuuden kaltaisten selittävien kehysten uudelleenarviointina. On esimerkiksi kysytty, ketä ja mitä tarkoitusta musiikin historian esittäminen palveli evoluutiona – suurteosten ja tyylien väijäämättömänä kehityksenä kohti yhä hienostuneempaa ilmaisua – ja millaisia seurauksia tällä oli.

Käsillä olevassa kokoelmassa näitä näkökulmia käsitellään toisessa osiossa *Suomen sointi*. Anne Kauppalan artikkeli tarkastelee kahta *Rykmentin tytär* -oopperan tuotantoa, yhtäältä 1930-luvun jännitteisessä poliittisessa ilmapiirissä ja toisaalta sodanjälkeisessä YYA-Suomessa

37 Haapala 1989, 117.

1950-luvulla. Kauppala analysoi, kuinka patrioottiset ja militaristiset juonteet näyttämölistetään natsiaatteen läpilyöntikaudella ja kuinka ne liudennetaan II maailmansodan jälkeisessä aatteellis-kulttuurisessa ympäristössä.

Osion toinen artikkeli on Lasse Lehtosen teksti Sibeliuksen suosiosta sotienvälisessä Japanissa sekä sen taustalla olleista diskursseista ja sosiaalisista käytänteistä. Lehtonen tarkastelee tutkimusaikana esitettyjä Sibeliuksen musiikkia koskevia japanilaisia käsityksiä sosiaalisina ja diskursiivisina käytäntöinä. Japanilaiset musiikkikirjoittajat rakensivat Lehtosen analyysin mukaan länsimaisen taidemusiikin sisälle fantasian Suomesta Euroopan reunavaltiona ja maiden välillä vallitsevasta kansallisesta samuudesta, jolle Sibeliuksen musiikki antoi taiteellisen ilmeen. Säveltäjän tuotanto nähtiin Japanissa kansallisen ideaalin heijastumana, ja siitä tehdyt tulkinnat muodostivat ajan yhteiskunnallisessa ilmapiirissä käyttökelpoisen diskurssin.

Kirjan kolmas osio *Sivuutetut* liittyy marginaaliseen toimijuuteen, joka on nähty sosiaalishistoriallisen suuntauksen totunnaisimpana tutkimusalueena. Arja Kastisen taiteelliseen tutkimukseen pohjaava teksti menneiden vuosisatojen kanteleensoittajien kirkonkelloimitaatioista kurottuu agraariyhteiskunnan tutkimuksen ja väestön liikkuvuuden tematiikkoihin. Väestön liikkuvuus onkin musiikillisen menneisyyden kannalta yksi pysyvimmistä elementeistä; musiikkikulttuurisilla tekijöillä on ollut merkittävä rooli esimerkiksi siirtolaisuuden, maaltamuuton ja kaupungistumisen konteksteissa. Kastisen näkökulma kirkonkelloja imitoineiden kanteleensoittajien matkoihin Valamon luostarisaarelle ja sen mieleenpainuvaan ääniympäristöön myös haastaa useasti yhä esiin nousevan näkemyksen, jonka mukaan menneet yhteiskunnat olivat ”staattisia” ja nykyinen puolestaan ”dynaaminen”.³⁸

Analyysinsä perusteella Kastinen kehittää uutta lähestymistapaa opetukseensa, tutkimukseensa ja taiteelliseen työhönsä; hänen mukaansa ”perinteen syvempi ymmärrys ohjaa katsomaan nuottikuvien ohi ja luomaan itselle merkityksellistä musiikkia tässä ajassa”. Taiteellisen tutkimuksen rooli historian tutkimisen lähestymistapana tarjoaakin aidos-

38 Haapala 1989, 62.

ti uuden horisontin, jota musiikin historian tutkimuksella ei ole varaa ohittaa. Taiteen tekemisen prosesseissa toteutettava tutkimus ja sen raportointi luovat uutta ymmärrystä tavalla, jonka harjoittajat syventävät rooliaan merkittävästi. Luovat ja esiintyvät taiteilijat ovat pitkään hyötynneet musiikkitieteellisen historian tutkimuksen tuloksista ja soveltaneet niitä työskentelyssään. Nousevan taiteellisen tutkimuksen toimijoina he nyt paitsi rakentavat näitä tuloksia myös samalla sulauttavat niitä taiteeseensa: käytäntölähtöinen tutkimus (*practice-based research*) elää taiteessa tutkimuslähtöisenä käytäntönä (*research-based practice*). Taiteelliset tutkijat tuovat myös lisäarvoa tutkimusprojekteihin yhteistyössä yleisten historioitsijoiden kanssa.

Musiikkikulttuuri kytkeytyy kiinteästi myös perheen ja sukupuolen historiaan, kuten tämänkin kokoelman useat artikkelit todentavat. Tähän juonteeseen kytkeytyvät erityisesti naispuolisia pianopedagogeja käsittelevät kolmannen osion kaksi tekstiä, jotka mainitsimme jo edellä – Matti Huttusen ja Annikka Konttori-Gustafssonin yhteisartikkeli naispuolisista pianopedagogeista sekä Nuppu Koivisto-Kaasikin teksti soitonopettajien arkisesta pärjäämisestä. Kasvanut akateeminen kiinnostus pianistinaisia kohtaan on Suomessa ja maailmalla kohdistunut pääasiallisesti solistista uraa tehneisiin tähtimuusikoihin ja konservatorioissa opettaneisiin vaikutusvaltaisiin pedagogeihin. Näissä kahdessa artikkelissa katse kohdistetaan institutionalisoidun toiminnan piirissä ammattiaan harjoittaneisiin (Huttusen ja Konttori-Gustafssonin artikkeli) mutta myös vaikeasti jäljitettäviin yksityisopetusta tarjonneisiin naispuolisiin pianonsoitonopettajiin (Koivisto-Kaasikin artikkeli). Pianistinaisten kohdalla marginaalisuus ei näyttäydä syvään köyhyyteen putoamisena tai ammatillisina umpikujina, vaan ennemminkin päätyminen enintään sivumaininnoiksi musiikkielämän historian kirjoituksessa.

Yhteiskuntaluokat huomioiva näkökulma on hedelmällinen paitsi totutussa, musiikkimakuihin ja -käytäntöihin fokuoivassa tarkastelussa myös musiikkiin liittyvien sosiaalisten konventioiden analysoimisessa. Luokkalähtöistä tarkastelua haastavat kuitenkin intersektionaaliset lähestymistavat, joissa tutkimuskohteen yhteiskunnallista ja kulttuurista asemaa selittävät luokan ohella lukuisat seikat, kuten sukupuoli, fyysiset

ominaisuudet, rodullistaminen, ikä ja seksuaalinen suuntautuminen.

Kirjan viimeinen osuus *Yhdistyksiä ja yritteliäisyyttä* keskittyy selkeimmin kollektiiviseen toimintaan.³⁹ Sen aloittaa Kaj Ahlsvedin pyöräilyharrastajille 1890-luvulla suunnattua musiikkia tarkasteleva artikkeli. Ahlsved on tutkinut, miten ja missä sosiaalisissa yhteyksissä musiikkia on käytetty suomalaisissa polkupyöräily-yhdistyksissä pyöräilyn kotoistamisvaiheessa 1890-luvulla. Pyöräily-yhdistysten musiikinkäyttö on ollut tavoitteellista ja välineellistä: sillä on tähdätty pyöräilyn suosion ja sosiaalisen koheesion lisäämiseen harrastuksesta kiinnostuneiden piirissä. Ahlsvedin artikkelissa tärkeitä juonteita ovat myös liikunnan ja urheilun sukupuolittunut historia sekä pyöräilyn näyttäytyminen vapauden symbolina ajan pyöräily-yhdistysten hyödyntämässä musiikissa.

Marko Tikan artikkeli tässä kirjan viimeisessä osiossa on paitsi liiketoiminnan myös vahvasti teollistumisen historiaa. Se tekee uuden avauksen aiemminkin huomiota saaneen⁴⁰ gramofonikuume-ilmiön tarkasteluun. Tikka hahmottelee äänitetuotantoa kollektiivisena, ympäröivän yhteiskunnan tapahtumien virrassa muotoutuvana ja pohjimmiltaan sosiaalisena toimintana. Tarkastelun kohteina ovat ilmiöstä hyötynneet ja hyötymään pyrkineet yritystoimijat. Artikkelin viitekehys – yhteiskunta makrotaloutena – tarkastelee yhteiskuntaa kokonaisuutena ja kiinnittää huomiota taloudellisten tekijöiden vaikutuksiin laajasti, yksittäisten kuttajien toiminnasta suuriin strategisiin malleihin.

Yhteiskunnallisia kansanliikkeitä selittävien tekijöiden löytäminen menneisyyden musiikkielämästä edellyttää sen tutkimista nimenomaisesti yhteiskunnallisena ja kollektiivisena. Selkeimmin kokoelman artikkeleista tällaisena näyttäytyy Mikko-Olavi Seppälän teksti 1930–1940-lukujen ylitse menevästä yhteislaululiikkeen ilmenemismuodoista Suomessa. Seppälä tarkastelee joukkomuotoisten yhteislaulutilaisuuksien vakiintumista tutkimusaikana ensin Helsingissä ja sen jälkeen ympäri Suomea. Tilaisuuksiin liittyi runsaasti ideologisia piirteitä ja

39 Kokoelman kaikista teksteistä voi toki hahmottaa kiinnostuksen sosiaaliseen musiikkielämässä – viimeisen osion lisäksi tematiikka on esillä erityisesti Vesa Kurkelan varieteeviihteen helsinkiläistä historiaa sekä Anne Kauppalan muutuvia oopperateoksen näyttämöllepanoja tarkastelevissa kontribuutioissa.

40 Esim. Saarinen 2023; Tikka 2021; Männistö-Funk 2009.

funktionaalista ajattelua, jotka tähtäsivät isänmaallisuuden, kotiseuturakkauden ja yhteisöllisyyden pönkittämiseen ja jotka sovellettiin – tai poimittiin suoraankin – Ruotsista ja Saksasta peräisin olevista malleista.

Voiko sivuutettu musiikinhistoria avata historiakulttuuria uusille tulkinnoille?

Moni keskeinen teema jää odottamaan seuraavaa projektia. Alussa mainitsemamme äänimaiseman ohella tällainen on esimerkiksi muistitiedon pohtiminen musiikinhistorian lähteenä. Historiakulttuurin eli menneisyyttä koskevien käsitysten ja tietojen välittämisen⁴¹ kannalta muistitietotutkimus tuottaa tärkeää ymmärrystä aikalaisten menneistä kokemuksista. Sen kohteena on laajemmin tutkittava aikakausi sekä tutkijan oma aikakausi – tutkimuskohteen tavat ymmärtää omaa aikaansa sekä tutkijan aikalaisten tavat hahmottaa menneisyyttä.

Historiankirjoitus on käynyt läpi aitoja muutoksia ”uusien” tutkimusalojen vaikutuksesta. Historiantutkija Peter N. Stearns on silti todennut, että ”puolen vuosisadan takaisten varhaisvaiheiden kunnianhimoisimmat näkymät – kaiken historiantutkimuksen muuttuminen vähintään sosiohistoriallisesti valveutuneeksi tutkimukseksi – eivät ole toteutuneet”.⁴² Paljon on tehtävää myös musiikin historian tutkimuksessa Suomessa, vaikka on todettava, että ala on omaksunut uudet historiat suhteellisen nopeassa aikataulussa sen jälkeen, kun ne lopulta saavuttivat myös musiikin historian tutkijat. Uraauurtavaa tutkimusta tehdään koko ajan esimerkiksi sukupuolihistorian kontekstissa, ja tutkijoiden kiinnostus myös sateenkaarihistoriaa ja ei-valkoisten ryhmien tutkimusta kohtaan on herännyt. Tällä hetkellä vaikuttaa siltä, että musiikin historian tutkijat ovat joissakin näkökulmissa jopa ”etukenossa” verrattuna perinteiseen historiantutkimukseen. Tämä saattaa osittain johtua aiemmin tekstissä esiin tuomastamme tilanteesta, jossa pitkään vallinnut länsimaista taidemusiikkia painottanut teos- ja suurmieskeskeisyys ei

41 Historiakulttuurista ks. Jalava & Kinnunen & Sulkunen 2013 sekä Unkari-Virtanen 2009, 19.

42 ”There are still dragons to be slain, in the various kinds of conventional history.” Stearns 2003, 9, 11.

kiinnittynyt yleisen historian tutkimuksen näkökulmiin ja menetelmiin, vaan piti tiukasti kiinni musiikinteoreettisesta tutkimusparadigmastaan. Yhteiskunnallisesti painottuneella musiikin historialla ei ole pitkän tutkimusperinteen ”painolastia”, jolle sen pitäisi perustella olemustaan ja tapahtunutta muutosta.

Musiikin historia on täynnä poikkeuksellisia henkilöitä. Taideala on usein ollut ympäröinyttä yhteiskuntaa sallivampi erilaisuudelle, ja saat- taakin olla, että marginaalihistoriasta kiinnostuneelle tutkijalle jälkiä ja johtolankoja on tallentunut alalta jopa muita elämänalueita enemmän. Nykypäivän tutkimustrendien näkökulmasta tämä pätee niin queer- kuin vaikkapa neuroepätyypillisten ihmisten tutkimukseen.

Yhteiskunnallisen ja kulttuurihistoriallisen otteen kontribuutio musiikinhistorian tutkimukseen ja opettamiseen on ytimeltään näkö- kulmien laajentamista: on tarkasteltava, miltä esimerkiksi musiikkiteos, henkilö tai ilmiö näyttää useammista näkökulmista. Yksilöihin, yhtei- söihin ja ilmiöihin kytkeytyvä yhteiskunnallinen toiminta, sen verkostot ja reunaehdot tarkoittavat muutakin kuin rutiininomaista kontekstuali- sointia. On mahdollista jäljittää sitä, mistä ei ole selkeitä muistiorgani- saatioihin tallentuneita lähteitä ja virittää keskustelua menneisyydestä esimerkiksi mahdollisuuksien historian lähestymistavalla⁴³: ”entä jos...?” Kysymys kasvattaa ymmärrystä siitä, millaisten vaihtoehtojen edes- sä aikalaistoimijat ovat olleet ja kuinka heidän tekemänsä ratkaisut ja valitsemansa toimintatavat näyttäytyvät siinä valossa. Kiinnostuminen toteutumatta jääneistä vaihtoehdoista ja mahdollisten polkujen kartoit- taminen on myös omiaan virkistämään musiikin historian tutkimusta uudella tavalla. Kuten Hannu Salmi on todennut, ”on mahdollista esittää kysymys siitä, tutkitaanko tekoja aktuaalisina vai myös potentiaalisina”. Kysymys avaa erityisen otollisia näköaloja paitsi niihin yksilöihin ja ih- misryhmiin, jotka eivät ole tallentuneet minkäänlaisiin lähteisiin, myös aistimellisten, hetkellisten ja näkymättömien menneisyyden aspektien tutkimiseen⁴⁴. Tällaiset näköalat voisivat myös pohjustaa musiikinope-

43 Ks. esim. Villstrand & Karonen 2017.

44 Salmi 2010, 340, 342–344.

tuksessa monipuolistuvaa otetta ja tuottaa siten eräänlaisen historiakulttuurisen intervention.

Yllä olemme todenneet esimerkiksi joidenkin musiikkiperinteiden muita kollektiivisemmän luonteen ja musiikin yhteyden liki kaikkeen väestön liikkuvuuteen liittyvään historiaan. Voikin kysyä, onko kaikki tässäkin kirjassa itse asiassa ”musiikkielämän historiaa”? Näemme, että yksi yhteiskunnallisen lähestymistavan tarjoamista mahdollisuuksista onkin musiikkielämän käsitteen inklusiivisempi määrittely. Termillä on viitattu etupäässä musiikista elantonsa saavien ja/tai heidän tuottamansa soivan sisällön kohtaamisiin keskenään tai yleisön kanssa. Kuten musiikinhistorioitsija William Weber toteaa musiikkia ja tanssia käsittelevässä tekstissään osana laajempaa sosiaalishistorian ensyklopediaa, muusikot ovat olleet taiteen ammattilaisista ”sosiaalisimpia” ja varsin tiiviissä tekemisissä tuotantonsa tilaajien ja kuulijoiden kanssa verrattuna esimerkiksi kuvataiteilijoihin ja kirjailijoihin. Musiikin kuluttaminen on historian mittaan ollut sekin olemuksellisesti kollektiivista.⁴⁵

Yhteiskunnallisempi ymmärrys musiikkielämän käsitteestä voisi koota kaiken sen, mikä menneisyyden ihmisten elämässä on ollut jollain tapaa tekemisissä musiikillisesti kehystetyn äänen kanssa. Musiikkielämän mieltäminen enemmän *musiikin kanssa elämisen* suuntaan voi siis sisältää uudenlaisia katsomisen ja kuuntelemisen tapoja. Tällaisia voivat olla menneisyyden ihmisten kokemukset vahingossa tai väärin kuullusta musiikista; kirkonkellojen jättämän vahvan muistijäljen kaltaisen kokemuksen siirtäminen jaettavaksi omalla soittimella tuotettuna; seksuaalivähemmistöön kuuluneen musiikintekijän tuotannon juonne, joka on saanut inspiraatiota ajan ”epäilyttävistä huvittelupaikoista” tai vaikkapa *Lasten liikennelaulun* vähittäinen kiteytyminen arkiseksi kulttuuriperinnöksi.

Taideyliopistoon vuonna 2012 perustettu Historiafoorumi (alun perin Sibelius-Akatemian Historiafoorumi) on ollut aktiivinen monialaisen historian tutkimuksen tuomisessa myös taiteen historian tutkimuksen piiriin. Samalla Historiafoorumi ja musiikin historian tutkimus on yhä tiiviimmin kiinnittynyt osaksi sekä suomalaisen että kansainvälisen

45 Weber 2001, 141.

historiantutkimuksen kenttää.⁴⁶ Toivomme, että nämä yhteydet tiivistyvät entisestään. Taide-elämän yhteiskunnallisen/toimintakeskeisen historian on ylipäättään täysin mahdollista kytkeytyä historiantutkimuksen jättäjämaisen kentän eri ulottuvuuksiin tarjoamalla niihin tärkeitä yleisemmän tason liitospintoja. Kun nämä lomittuvat muiden historian-tutkimuksen osa-alueiden ymmärrykseen, menneisyyteen pohjaava selittäminen ja oivaltaminen jalostuu: ohitettu historia nostaa kuuluville sivuutetun sointinsa ja piilotetut värinsä.

Lähdeluettelo

- Ampuja, Outi; Kilpiö, Kaarina (toim.): *Kuultava menneisyys. Suomalaista äänimaisen historian historiaa*. Historia Mirabilis 3. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2005.
- Broyles, Michael: Bourgeois Appropriation of Music: Challenging Ethnicity, Class, and Gender. *The American Bourgeoisie: Distinction and Identity in the Nineteenth Century*. Palgrave Studies in Cultural and Intellectual History. Palgrave Macmillan, New York 2010, 233–246. https://doi.org/10.1057/9780230115569_14
- Cartledge, Paul: What is Social History Now? Teoksessa *What Is History Now?* Toim. David Cannadine. Palgrave Macmillan, London 2002, 19–35.
- Donner, Philip; Similä, Juhani: Jean Sibelius – The Idol. *Musiikin Suunta* 1/1985, 67–79.
- Fellman, Susanna; Rahikainen, Marjatta: On Historical Writing and Evidence. Teoksessa *Historical Knowledge: In Quest of Theory, Method and Evidence*. Toim. Susanna Fellman ja Marjatta Rahikainen. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2012, 5–44.
- Gronow, Pekka (toim.): *Laulukirja. Työväenlauluja kahdeksalta vuosikymmeneltä*. Tammi, Helsinki 1971.
- Haapala, Pertti; Markkola, Pirjo: Se toinen (ja toisten) historia. *Historiallinen Aikakauskirja* 115(4) 2017, 403–416. <https://doi.org/10.54331/haik.140459>

46 Etenkin valtakunnalliset 1800-luvun tutkimuksen päivät ovat vastaanottaneet musiikin historian tutkijat osaksi yhteisöä. Myös Jyväskylässä syksyllä 2025 järjestetyillä Historiantutkimuksen päivillä musiikkiaiheisia esitelmiä oli ehkä ennätysmäärä.

- Haapala, Pertti: *Sosiaalishistoria. Jobdatus tutkimukseen*. Käsikirjoja 12. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1989. <https://www.doria.fi/handle/10024/167554>
- HUOM – Historian unohtamat orkesterimusiikit -hanke. Helsingin kaupunginorkesteri yhteistyössä Suoni ry:n, Helsingin yliopiston ja Taideyliopiston tutkimusprojektien *Musiikintutkijat yhteiskunnassa ja Sävelten tyttäret* kanssa. <https://helsinginkaupunginorkesteri.fi/fi/huom-historian-unohtamat-orkesterimusiikit>
- Jalava, Marja; Kinnunen, Tiina; Sulkunen, Irma: Kansallinen historiakulttuuri – näkökulmia yksinäisyyden purkamiseen. Teoksessa *Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*. Toim. Marja Jalava, Tiina Kinnunen ja Irma Sulkunen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2013.
- Kalela, Jorma: Historian rakentaminen eettisenä hankkeena. Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka* Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta ja Jari Eilola. Gaudeamus, Helsinki 2017, 92–112.
- Kallioniemi, Kari: *Put the Needle on the Record and Think of England: Notions of Englishness in the Post-war History of British Pop Music*. Väitöskirja, Turun yliopisto 1998.
- Koivisto, Nappu: *Säbkövaloa, shampanjaa ja Wiener Damenkapelle. Naisten salonkiorkesterit ja varieteealan transnationaaliset verkostot Suomessa 1877–1916*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto 2019. <http://hdl.handle.net/10138/304480>
- Koskivirta, Anu; Lidman, Satu: Historioitsija eettisten valintojen äärellä. Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta ja Jari Eilola. Gaudeamus, Helsinki 2017, 11–25.
- Kurkela, Vesa: *Taistojen tiellä soiteltiin – ja soiton tahdissa tanssittiin. Varkautelaiset työväenilmat ja niiden musiikki työväen osakulttuurin kaudella*. Työväenmusiikki-instituutti, Helsinki 1983.
- Käpylä, Tiina; Pääkkölä, Anna-Elena: *Lailasta Almaan. Suomalaisten naisten populaarimusiikin historia*. Into Kustannus, 2023.
- Lahtinen, Anu: Miten tutkia 1500-luvun ihmiseloa? Teoksessa *Avaimia menneisyyteen: Opas historiantutkimuksen menetelmiin*. Toim. Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen ja Tuomas Tepora. Gaudeamus, Helsinki 2022, 77–88.
- Lidman, Satu; Koskivirta, Anu; Eilola, Jari (toim.): *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus, Helsinki 2017.
- Moisala, Pirkko; Valkeila, Riitta: *Musiikin toinen sukupuoli. Naissäveltäjiä kes-*

- kiajalta nykyaikaan*. Kirjayhtymä, Helsinki 1994.
- Mustakallio, Marja: *”Teen nyt paljon musiikkia”*. Fanny Hanselin (1805–1847) toiminta modernisoituvassa musiikkikulttuurissa. Väitöskirja, Åbo Akademi 2003. <https://urn.fi/URN:ISBN:951-765-151-1>
- Mäkelä, Janne: *Images in the Works. A Cultural History of John Lennon’s Rock Stardom*. Väitöskirja. Turun yliopisto, 2002.
- Männistö-Funk, Tiina: Säveltulva kaupungissa. Gramofonimusiikki uudenaikaisena kaupungin äänenä ja makukysymyksenä Helsingissä 1929. *Ennen ja nyt. Aistien urbaania historiaa*. 8(3–4) 2008.
- Natunen, Sanna: *Protestiääniä Pohjantähden alla. Suomalaisen populaarimusiikin kantaaottavat laulut 1960–2000-luvuilla*. Pro Gradu -työ, Itä-Suomen yliopisto, 2024. <https://erepo.uef.fi/server/api/core/bitstreams/79b1a600-2f61-4258-b4ca-109ec879c08c/content> [haettu 20.11.2025].
- Rantanen, Saijaleena; Koivisto-Kaasik, Nuppu; Lampela, Anu (toim.): *Naiset, musiikki, tutkimus – Ennen ja nyt*. Acta Musicologica Militantia V & DocMus-tohtorikoulun julkaisuja 21. Tutkimusyhdistys Suoni ry & Taideyliopisto, Helsinki 2023.
- Rantanen, Saijaleena: Musiikin historian tutkimus tänään. Tapausesimerkkinä Kansallisbiografia. Teoksessa *”Her creative process”. Pathways to music history and performance. Festschrift for Anne Kauppala*. Toim. Johanna Talasniemi, Ulla-Britta Broman-Kananen ja Nuppu Koivisto-Kaasik. DocMus Research Publications 22. Taideyliopisto, Helsinki 2023.
- Saarinen, Akseli: *Politiikkaa savikiekoilla: poliittinen musiikki suomalaisilla äänilevyillä 1899–1939*. Historian maisterintutkielma, Jyväskylän yliopisto 2023.
- Salmi, Hannu: Kulttuurihistoria, mahdollinen ja runsauden periaate. Teoksessa *Kulttuurihistoriallinen katse*. Toim. Heli Rantala ja Sakari Ollitervo. Cultural History – Kulttuurihistoria 8. k&h, Turku 2010, 338–359. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2015121724776> (haettu 20.11.2025).
- Salmi, Hannu: Itämeri musiikkiympäristönä. *Tieteessä tapahtuu* 4/1997, 30–33.
- Salmi, Hannu: *’Die Herrlichkeit des deutschen Namens...’: die schriftstellerische und politische Tätigkeit Richard Wagners als Gestalter nationaler Identität während der staatlichen Vereinigung Deutschlands*. Väitöskirja, Turun yliopisto, 1993.
- Sarjala, Jukka: *Miten tutkia musiikin historiaa? Johdatus näkökulmiin ja menetelmiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.
- Sarjala, Jukka: *Music, Morals, and the Body. An Academic Issue in Turku, 1653–1808*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.

- Sarjala, Jukka: *Musiikkimaun normitus ja yleinen mielipide. Musiikkikritiikki Helsingin sanomalehdissä 1860–1888*. Väitöskirja, Turun yliopisto 1994.
- Sarjala, Jukka: Musiikki kulttuurihistoriassa. Normi- ja arvotutkimuksen näköaloja. *Etnomusikologian vuosikirja* 4, 1991–1992, 252–269. <https://doi.org/10.23985/evk.101018>
- Saunio, Ilpo (toim.): *Mitä työväenlaulut ovat?* Työväenmusiikki-instituutti, Helsinki 1980.
- Saunio, Ilpo; Tuovinen, Timo: *Edestä aatteen. Suomalaisia työväenlauluja 1890–1938*. Tammi, Helsinki 1978.
- Saunio, Ilpo: *Veli sisko kuulet kummat soitot. Työväenlaulut eilen ja tänään*. Kansankulttuuri, Helsinki 1974.
- Scott, Derek B.: *Sounds of the Metropolis: The 19th Century Popular Music Revolution in London, New York, Paris and Vienna*. Oxford University Press, Oxford 2008. https://doi.org/10.1057/9780230115569_14
- Scott, Derek B.: *The Singing Bourgeois: Songs of the Victorian Drawing Room and Parlour* (2nd ed.). Routledge, London 2001. <https://doi.org/10.4324/9781315085258>
- Stearns, Peter N.: Social History Present and Future. *Journal of Social History* 37:1 (Special Issue), 2003, 9–19. *Project Muse*. <https://dx.doi.org/10.1353/jsh.2003.0160>
- Suhonen, Riikka; Cantell, Hannele; Weselius, Hanna & Kouvo, Terhi: ”Kun ihminen ihminen on”: Tapaustutkimus sekakuoro Koiton Laulun yhteiskunnallisesta aktivismista 1970-luvulta 2020-luvulle. *Aikuiskasvatus* 42(1), 2022, 6–24. <https://doi.org/10.33336/aik.115550>
- Suodenjoki, Sami: ”Vapaan Venäjän marssi yllirajaisena kokemusyhteisöjen rakentajana”. Teoksessa *Kansallisesta yllirajaiseen: Kulttuuri, perinne ja kirjallisuus*. Toim. Niina Hämäläinen, Hannu Karhu ja Tuomas Martikainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2023, 17–45. <https://doi.org/10.21435/ksvk.102>.
- Suoranta, Juha; Ryyänän, Sanna: *Taisteleva tutkimus*. Into Kustannus, Helsinki 2014.
- Talasniemi, Johanna: *Aulikki Rautawaaran konserttiura Sibeliuksen laulujen esittäjänä 1927–1957*. Väitöskirja, Taideyliopisto 2024. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-329-357-1>
- Tikka, Marko: Kuinka populaarimusiikista tuli yhteistä. *Historiallinen Aikakauskirja* 119(1) 2021, 5–21. <https://doi.org/10.54331/haik.140775>
- Uimonen, Heikki: *Ääntä kohti. Ääniympäristön kuuntelu, muutos ja merkitys*. Tam-

- pere University Press, Tampere 2005. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/67535>
- Unkari-Virtanen, Leena; Vainio, Anniina: Musiikinhistoriaa musiikkioppilaitoksissa – opetussuunnitelmien pedagoginen tausta-ajattelu. *Musiikkikasvatus* 16(2), 2013, 19–33. <https://fjme.journal.fi/issue/view/11273/2522>
- Unkari-Virtanen, Leena: *Moniääninen musiikinhistoria. Heuristinen tutkimus musiikinhistorian opiskelusta ja opettamisesta*. Studia Musica 39. Sibelius-Akatemia, Helsinki 2009. <https://taju.uniarts.fi/handle/10024/6478>
- Vainio-Korhonen, Kirsi: Vastuullinen historia. Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta ja Jari Eilola. Gaudeamus, Helsinki 2017, 29–47.
- Villstrand, Nils Erik; Karonen, Petri (toim.): *Kulkemattomat polut. Mahdollinen Suomen historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Virtanen, Markus: ”Tottahan toki pidän ruuanlaitosta, mutta mieluiten kuitenkin sävellän.” Säveltävän naisen representaatioita Ann-Elise Hannikaisen aikakauslehtihaastatteluiissa. Teoksessa *Naiset, musiikki, tutkimus – ennen ja nyt*. Toim. Saijaleena Rantanen, Nuppu Koivisto-Kaasik ja Anu Lampela. Taideyliopiston Sibelius-Akatemia & Tutkimusyhdistys Suoni ry, Helsinki 2023, 213–243.
- Välimäki, Susanna; Koivisto-Kaasik, Nuppu; Virtanen, Timo: *Öinen madonna: Suomalaisten naisten säveltämiä yksinlauluja 1840-luvulta 1940-luvulle / Nocturnal Madonna: Solo songs by Finnish women composers from the 1840s to the 1940s*. Sävelten tyttäret / Daughters of Music, Vol. 2. Helsinki: Fennica Gehrman, 2025.
- Välimäki, Susanna; Koivisto-Kaasik, Nuppu: *Sävelten tyttäret: Säveltävät naiset Suomessa 1800-luvulta 1900-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2023.
- Välimäki, Susanna: Composer Betsy Holmberg Deis (1860–1900): A feminist historical and biographical study. *Studia Musicologica Norvegica* 48/1, 2022, 18–37.
- Weber, William: Music and Dance. Teoksessa *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000*. Toim. Peter N. Stearns. Osa 5. Charles Scribner’s Sons, New York 2001, 141–151.
- Weber, William: *Music and the Middle Class: The Social Structure of Concert Life in London, Paris, and Vienna, 1830–1848*. Routledge, London 1975.
- Wolff, Charlotta: Musikkultur och musiksmak i 1700-talets Sverige: ett bidrag till lyssnandets historia. *Historisk Tidskrift för Finland* 4/2015, 420–452.